

SMRT SMAIL AGE ČENGIĆA I CRNOGORSKA KNJIŽEVNA KRITIKA

Čedomir Drašković

Important protagonists of the Montenegrin culture have been interpreting and commenting continuously Mažuranić's poem „The Death of Smail-Aga Čengiċ“ giving it the highest importance and rank, comparing it correctly, analytically and critically with Njegoš's „Mountain Wreath“ and demystifying the quasi-cultural attempts to cast doubt on Mažuranić's authorship.

Godina snažnog ilirskog, duhovnog i političkog naboja i preporoda – koji je kulminirao petnaestak godina uoči 1848. godine (približno od 1835. do 1849) i, s tim u vezi, velikog moralnog i intelektualnog jedinstva Ilirskog pokreta i uticaja vehementnih Gajevih Ilira na slovensko okruženje (Ljudevit Gaj, 1809-1872) - dobio je naročito snažnog odjeka u Crnoj Gori. Buđenje nacionalne svijesti i humani, čovjekoljubivi personalitet u književnostima i kulturi – uoči istorijske prekretnice 1848. godine – rezultirao je snažnom revolucionarnom energijom nacionalnog idealizma i književnog romantizma, koji bi se i simbolički mogao jedinstveno imenovati kao „Jeka od Balkana“, u duhu istoimene i vizionarske pjesme hrvatskog pjesnika Ognjeslava Utješinovića Ostrožinskog (1817-1890).

Velika idejna srodnost i politička bliskost – kulturno-istorijski, spontano i gotovo prirodno iznjedrenih ondašnjih kulturnih vedeta i uzornih klasika južnoslovenskih književnosti Ivana Mažuranića, Franca Prešerna i Petra II Petrovića Njegoša – stvarao je „isti slobodarski duh i slična etička rješenja, iako su im teme na prvi pogled i vremenski i strukturno različite“¹. Duh vremena, uoči revolucionarne 1848. godine, dugo je nadolazio horizontom Mažuranićeve „stravne vizije“, svakako podsticane metaforičkom „jekom od Balkana“ iz sužanjstva probuđene domovine, i ostale „braće“ u okovima, i crnogorskim poklicima slobodom ponesenih Crnogoraca, „božjih narodnih osvetnika“ (kako je Crnogorce imenovao dr Ljubo Perković u predgovoru izdanja *Smrt Smail-age Čengića*, koje je publikovano u Ženevi 1918, iako je okršaj na Mljetičku, objektivno, bio sve više nego borba „prsa u prsa“, na štetu pretpostavljenog crnogorskog viteštva). To snažno društveno i istorijsko podrhtavanje tla, i gotovo izvjesna vulkanska energija, koja se sve uočljivije najavljivala snažnim odbljescima oslobodilačkog plamena – rezultiralo je (na južnoslovenskim prostorima) književnim ostvarenjima trajnih etičkih i umjetničkih vrijednosti, kakva su djela: *Smrt Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića (1846), *Krštenje na Savici* Franca Prešerna (otprilike tada knjiški saobražena, odnosno preštampana u posebnoj zbirci Prešernove *Poezije*), i *Gorski vijenac* Petra II Petrovića Njegoša (1847).

Nije neočekivano što su mnogi proučavaoci *Smrti Smail-age Čengića* bili iznenađeni poznavanjem prilika, odnosno mentalitetskom bliskošću I. Mažuranića sa Crnom Gorom, i njegovim dobrim razumijevanjem crnogorske stvarnosti (iako nikad nije bio u Crnoj Gori): počev od detalja zemljopisnih, do brojnih pojedinosti vezanih za istorijski proces organizovanja i realizacije ubistva Smail-age. I onda, s tim u vezi, možda i previše

¹ Božidar Pejović; *Tipološki kontekst Mažuranićevog spjeva*, str. 67 (št. u knjizi *Cjeline i detalji*). Sarajevo, *Svjetlost*, 1980, str. 247.

meditiranja – kako je do toga došlo!? Te pod uticajem narodne pjesme, pa zahvaljujući i pričanju „jednog Crnogorca“, navodno direktnog učesnika opjevanog drobnjačkog događaja, zatim sugestivnih utisaka i prenesenih saznanja brata mu Antuna, koji je sa Ljudevitom Gajem i Vukom Karadžićem boravio na Cetinju 1841. godine, sa osnovnom namjerom da upoznaju „razne dijalekte ilirskog jezika“, zatim sugestivnog i nadahnutog sadržaja iz putopisnog pregleda *Pogled u Bosnu* brata mu Matije Mažuranića, knjige koja se pojavila prije Mažuranićeve spjeva. Sve je to, svakako, bilo izvjesno i pouzdano Mažuranićevo štivo. Inače, odakle bi pjesnik imao onoliko pojedinosti, onoliko maštovite vizije o mučenju raje u *Haraču* – da nije o tome imao neđe i nešto konkretno, dokumentovano. Prije svega iz Bosne; od crnogorske strane najmanje je izvjesno, tim prije što istorijski Smail-aga nije bio neman, zvijer i monstrum – kako ga karakteriše Mažuranić. Odnosno, južnoslovenski prostor je i ranije, još u vrijeme Njegoševog prethodnika vladike Petra I, prosto „vapio“ za osvetom raje, i njenim oslobođenjem „velikom narodnom revolucijom“ (kako je priželjkivao i govorio vladika Petar I). Stoga je, dakle, epsko, deseteračko, i još zastupljenije narodno prepričavanje i kazivanje značajnijih događaja bila neka vrsta predložka i predteksta za Mažuranićevu stilizovanu i zgusnutu viziju „priče“ sa Mljetička.

Još od vremena helenske kulture potvrđuje se suština odnosa između književnosti i historiografije, na štetu historiografije: „Zato i jeste pjesništvo više filozofska i ozbiljnija stvar nego li historiografija, jer pjesništvo prikazuje više ono što je opšte, a historiografija ono što je pojedinačno“, tvrdio je Aristotel. Koliko su, dakle, manje bitni stvarni, tačno i pedantno nabrajani istorijski fakti u vezi s pogibijom turskog moćnika Smail-age (inače, objektivno, naročito uglednika i viteškog predstavnika turskog feudalnog sistema), u odnosu na pjesničku viziju surovog nasilnika, kao apoteoze sebične moći i okupatorske tiranije. Nebitan

je način na koji je protivnik eliminisan, i kako je to organizovano, i kako je realizovano smaknuće feudalnog gospodara i moćnog vojničkog starješine, bitno je samo da je tim činom pravda nadvisila okupatorsku tiraniju! Neizbježan sukob orijentalnog i balkanskog, sukob nacionalni i vjerski, sudar krsta i polumjeseca, i sjevremeno i vasiljenski pristutan duel između pravde i nasilja dobili su svoje naročito snažno umjetničko razrješenje u Mažuranićevom epskom i dramskom spjevu, ili možda još tačnije rečeno – lirskoj poemi sa elementima epa. Neuporedivo je važnije da je ta objektivno lokalna, viteški deplasirana i realno neznatna ratnička čarka (koja je mogla ostati potpuno beznačajna, jer je sličnih kroz crnogorsku istoriju bilo mnogo) – zajedno sa svojom suštinom, vremenom u kojem se desila, tj. stremljenjem preokupiranim borbom za slobodu: „preselila se u vječnost poezije“!²

I pored toga što je poezija u nas dugo doživljavana više kao čin etičkog i etničkog nego umjetničkog, univerzalno iskustvo nam sugerije kako se poezija uvijek nemilosrdno kuša – izlažući se rizicima promjena. Umjetnost i kultura nijesu neka formalna kategorija, niti pak apstraktna domišljanja i snatrenja o životu, nego da je smisao poezije i književnosti uopšte da bude pouzdan posrednik i emotivna utjeha u životu, ako već ne može (i pitanje je da li će ikad moći) da bude duhovna zakonomjernost svijeta, i saznajni proces ka moralnom pročišćenju na putu stvaranja uslova za život oplemenjen dobrotom i osnažen dostojanstvom. Taj visoki Mažuranićev rang u umjetnosti, dakle, ne prepjevava istoriju, niti gradi istoričnost – već univerzalno i kontemplativno razmišlja o životu, o čovjeku, moralnom standardu i humanom pogledu na svijet – koristeći prizmu podneblja, dominantnu ideju, i specifičnost naroda koji ih je stvorio i oplemenio. To je uvijek bilo daleko od, inače, često nam jedine, a i danas veoma

² Božidar Zejak; *Smrt Smail-age Čengića, istorijska pozadina i umjetnička transpozicija*. Titograd, *Prosvjetni rad*, XXV/1975, br. 17, str. 7.

prisutne epske književne galame, koja naivno talasa u lokalnom plićaku rodoljubivih ili kvazipatriotskih emocija – uljuljkujući mnoge naslijeđene predrasude i dolijevajući opasnu energiju mnogim velikim zabludama iz prošlosti. Licemjerno podilaženje publici i kičerajsko provociranje efekata uvijek je lako stvaralo zbrku, sa kulturno opakim i dugoročnim posljedicama. U ovom slučaju, recimo, na jednoj strani Njegoš (konstantno doživljavan i u afektu apsurdno primitivne politizacije) nerijetko i sa gotovom spremnošću da, maltene, bude mitologizovan... Na drugoj strani nedužni, i takođe superiorni Mažuranić sa svojim spjevom, kao univerzalnim kulturnim činom! Pa onda, kao po pravilu, poslije velikih ljudi i velikih stvaralaca – dolaze mali formati, sa svojim pretencioznim naumima...

*

Ivan Mažuranić je jedan od prvih uglednika Ilirskog pokreta. Na postavkama romantizma i idejama ilirizma stvorio je svoje obimom neveliko djelo. Kako ga je u Crnoj Gori, npr. stotinu godina kasnije, 1946. godine, u titogradskom *Omladinskom pokretu* popularisao **Jovan Ražnatović** – upućujući čitaoce na činjenicu da je 1846. godine u zagrebačkoj *Iskri* objavio jedinstven ep..., ističući da je do tada bio malo poznat, sa nekoliko rodoljubivih pjesama, i dakako majstorskom dopunom Gundulićevog *Osmana*. Pa onda *Čengićem*, koji je nastao na događaju koji nije mnogo značajan, ali sa veličanstvenom idejom spjeva. I ovo djelo Mažuranića je stavilo u red naših prvih književnika: čak na Njegoševu stepenicu, pokušava da generiše i komparira Ražnatović.³ O istom, ali sa više suptilnosti, i znatno kasnije (1974) zapisuje studiozni profesor Sarajevskog univerziteta dr Božidar Pejović, koji godine „pjesničke veličine“ Ivana Mažuranića vezuje za nastanak „*Smrti Smail-age Čengića*: u

³ Jovan Ražnatović; *Smrt Smail-age Čengića* (povodom 100-godišnjice Mažuranićevog epa). Titograd, *Omladinski pokret*, VI/1946, br. 21, str. 9.

njima je došao do svog izraza i do svoje pjesme, ostvario se kao pjesnik i kao pjesnik začutao, zaključuje Pejović“.⁴

U crnogorskoj književnoj istoriji i književnoj kritici o *Smrti Smail-age Čengića* pisano je često. Pozitivistički najčešće, pohvalno, i u gotovo redovnoj usporedbi s Njegošem. Rabljenjem podataka, opisivanjem činjenica, navođenjem i komentarisanjem datosti, deskriptivnom analizom, do reminiscencija o istoričnosti djela, najčešće se s pijetetom odnoseći prema pojedinim jubilarnim godišnjicama djela ili njegova tvorca. Međutim, promjenom i poboljšanjem kulturne klime, to značajno poetsko vrelo sve je više bilo predmet interdisciplinarnog promatranja istraživača u jednoj modernijoj, strukturalističkoj i komparativnoj ravni – s mnogo više inspirativnih i lucidnijih tumačenja, i stvaralački provokativnih hipoteza. Za ovu priliku, svakako, ne bi bilo odgovorno navoditi crnogorske autore koji su se bavili Mažuranićem i njegovim djelom – a ne naglasiti da je to samo iskaz po trenutnom uvidu ovog autora! Isto tako, i za informaciju u napomenama o objavljenim posebnim djelima – odnosno desetak posebnih izdavačkih produkcija *Smrti Smail-age Čengića* od 1931. godine do novijeg perioda,⁵ kao i približno toliko

⁴ Božidar Pejović; *Pjesnik idile i ljudske pamje*, (I. Mažuranić), str. 53; *Pjesma – dioni znak Smail-aginog bića* (št. u knjizi *Problemski ogledi*). Sarajevo, *Svjetlost*, 1974, str. 215.

⁵ Svakako ne treba izuzeti ni prvo izdanje Mažuranićeva spjeva – u prijevođu sa ruskog u pripremi Marka Dragovića (iako je štampano u Zagrebu 1888). Zatim slijedi *Smrt Smail-age Čengića* u izdanju *Progres*a iz Nikšića (1931), pa izdanje *Narodne knjige* (Cetinje, 1950), *Grafičkog zavoda*, u pripremi Svetozara Piletića (Titograd, 1958), poslije čega tri izdanja u pripremi Sava Vukmanovića (Cetinje, *Narodna knjiga* i *Obod*, 1958. i 1963. *Obod* je ponovio izdanje (Cetinje/Beograd) 1975, a potom je Milija Stanić priredio tri izdanja za potrebe titogradskog (republičkog) Zavoda za udžbenike (1977, 1981. i 1990). Takođe, u desetak čitanki za osnovne i srednje škole u Crnoj Gori (poslije Drugog svjetskog rata) – štampani su izvodi iz djela I. Mažuranića).

posebnih publikacija, mahom monografskih izdanja iz pera crnogorskih autora o Mažuraniću i njegovu djelu.⁶

Marko Dragović je jedan od prvih značajnije angažovanih crnogorskih stvaralaca, koji se zanimao za Ivana Mažuranića i njegovog Smail-agu, prije svega vrlo korektno i analitički baveći se i poturenom „dilemom“ o spornom autorstvu toga djela. Zatim slijede prilozi u serijskim i monografskim naslovima Jovana Roganovića, Lazara Tomanovića, Mićuna Pavićevića, Radosava Medenice, Savića Markovića – Štedimlje,⁷ Sekule Drljevića, Danila Vušovića, Andrije Lainovića, Radivoja Šukovića, Marka Vujačića, zatim Jovana Ražnatovića, Jovana Vulovića, Božidara Kovačevića, Rista Dragićevića, Pera Šoća, Svetozara Piletića, Jevta Milovića, Miloša Vukićevića, Radoslava Rotkovića, Božidara Zejaka, Boža Milačića, Branislava Ostojića, Mirka Kovača. Od autora koji su se sa više posvećenosti, i kompleksnije bavili izučavanjem Mažuranićeva „muselima gatačkog“ i „krvnika crnogorskog“, treba istaći (takode približno hronološki) Sava Vukmanovića, Rista Kovijanića, Božidara Pejovića, Miliju Stanića, Novaka Kilibardu, Vojislava Nikčevića, Milorada Nikčevića...

* *

Više zbog indikativnosti nego zbog konkretnog sadržaja, ovom prilikom napominjem da je *Glas Crnogorca* (nedeljni list za politiku i književnost, i zvanični organ Crnogorske vlade) u nekoliko navrata izvještavao o nekim važnijim događajima iz političkog i javnog života bana Ivana Mažuranića (npr. u broju

⁶ U monografskim publikacijama, zasebnim ili zborničkog tipa, o I. Mažuraniću su publikovali svoje rasprave Marko Dragović, Savo Vukmanović, Risto Kovijanić, Božidar Pejović, Novak Kilibarda, Vojislav Nikčević, Milorad Nikčević i dr.

⁷ Više kraćih rasprava Savića Markovića Štedimlje ostali su mi nedostupni, štampanih mahom u zagrebačkom *Obzoru* i jedan u *Jutarnjem listu*.

III/1975/5; zatim u broju IX/1880/3, ili kasnije: XIX/1890/3). Jedan drugi prilog iz 1890. godine, na stranicama toga lista zaslužuje posebnu pažnju;⁸ možda i zbog šireg kulturološkog konteksta ondašnjeg olakog sumnjičenja autorstva *Smrti Smail-age Čengića*, koje se sa izvjesnom ostrašćenošću, ali i ideološkom naivnošću oglašavalo i mnogo kasnije. Riječ je o preuzetom predgovoru autora Jovana Boškovića⁹ – za zemunsko izdanje *Osmana* Ivana Gundulića, iz 1890. godine. Kako je i za očekivati, prethodno slijedi napomena uredništva *Glasa Crnogorca*: „Mislimo da naš odlični književnik neće zamjeriti što prenosimo taj njegov mnogo zanimljivi i poučni ‚Predgovor‘. Nadamo se da ćemo tim umnožiti broj kupaca njegove knjige. Čujemo da zagrebački *Vienac* donosi veoma nepovoljnu ocjenu te knjige. Velimo, čujemo, jer evo nekih pet godina od kako zagrebački *Vienac* nikako ne dolazi nama, iako smo mi do svršetka prošle godine redovno slali svoj list uredništvu *Vienca* – u zamjenu“.

Pomenuti prof. i „odlični književnik“ J. Bošković uvodi čitaoca u svijet Gundulićeve knjige na sljedeći način: „Ali baš kad se prosvjeta na jednom kraju našeg naroda stade gasiti, na drugome, iako malenom nastaje i rascvjeta se nova kultura. Spljet, Hvar i osobito Dubrovnik bježu gotovo u isto doba, na izmaku 15-oga vijeka, središte te nove kulture na narodnom jeziku. Od razrječja (dijalekata) jedni izabraše ikavsko čakavsko i, upravo jugozapadni ogranak takozvanoga „južnog“ govora srpskog“... Tekst je poduži, preštampan u nastavcima, i protkan je u osnovi nosećim političkim programskim sintagmama: „srpska narodna država“, „srpsko carstvo“, „naše primorje“ i sl., da bi autor predgovora na kraju pledirao za „srpsko-bugarsko carstvo“, odnosno

⁸ *Glas Crnogorca*, XIX/1890, br. 16-20, str. 3-4...

⁹ Jovan Bošković: *Predgovor Gundulićeve Osmanu* (*Osman I. Gundulića*, i Mažuranića i R. Sorkočevića, ili Sijerkovića). Pripremio s dopunom za štampu Jovan Bošković. – Zemun, izdanje Knjižarnice Jova Karamate, 1890.

„južno-slovensku Skandinaviju“(!?). Isti tekst, u nešto skraćenoj verziji, prenio je cetinjski časopis *Nova Zeta*.¹⁰

Marko Dragović (1851-1918), crnogorski historičar, prvi se ozbiljnije angažovao i energično usprotivio nametnutoj dilemi: čiji je spjev o Smail-aginju smrti. S tim u vezi, gotovo je neočekivano, pa zbog toga čak može i da imponuje – što se to desilo 1888. godine¹¹. (Prije toga je jedino reagovala dalmatinska *Iskra*, kraćim kritičkim osvrtom urednika toga lista).

M. Dragičević ironično počinje svoju raspravu: pričom o autorstvu *Smrti Smail-age Čengića* se „počeše baviti neki od boljih i ozbiljnijih naših književnika“, da bi takva angažovanja istovremeno šaljivo komentarisao – da je to bilo „tučenje vode u stupu“, i presipanje iz šupljeg u prazno, kojim će se samo „izlumbardati nekoliko praha, bez olova“...

Poznato je da je zabunu o jednoj „odnešenoj“ pjesmi Njegoševju u javnost plasirao srpski književnik Ljubomir Nenadović, u putopisnim zabilješkama iz 1851. godine – naslovljenim *Vladika crnogorski u Italiji* (objavljeno u listu *Srbija* 1868-69). Iako Njegoš nije, sem (izgleda) u razgovoru s Nenadovićem, ostavio traga o tome kako je „nekome pozajmio pjesmu (o pogibiji Čengića – prim. Č. D) da je pročita, pa mu je (taj) više nije vratio, a on je nije imao u prepisu“. Takođe, s tim u vezi, pjesma nije bila „u dramatičnoj formi“, kao *Gorski vijenac* ili *Šćepan Mali*: „I nije bila tako velika“, kako je Nenadović zapisivao Njegoševje riječi...

Beogradski profesor Svetislav Vulović, prihvatajući tu tezu, elaborirao je, na svoj način o istom u *Otađzbini*, a potom i *Preodnici* (1884), da bi se potom i ruski naučnik P. A. Lavrov (u prvoj značajnijoj, i još uvijek nepravednoj knjizi o Njegošu) *Petar II Petrović Njegoš vladika crnogorski i njegovo djelo*

¹⁰ *Nova Zeta*, Cetinje, II/1890, br. 3; str. 107-110.

¹¹ Marko Dragović: *Smrt Smail-age Čengića* (S ruskog preveo i svojim primjedbama dopunio M. Dragović). Preštampano iz *Obzora* 1888. godine. – Zagreb, Tisak Dionične tiskare, 1888.

(Moskva, 1887) otvoreno zapitao: „Je li moguće poemu *Smrt Smail-age Čengića* pribrojiti k proizvedenijima vladike Petra II Petrovića Njegoša?“ I još je čudnije, po Dragoviću, razmišljanje i zahtjev Lavrova (i ne samo njega!) „da Mažuranić izide sa objašnjenjem čim se koristio pri pisanju njegove pjesme, i jeli ono njegova pjesma, ili Vladičina“. ¹² Ostavljajući samo principijelnu mogućnost da je, eventualno, Mažuranić s tim u vezi mogao imati neki razgovor s Vladikom, Dragović podržava Mažuranićevo dostojanstveno ćutanje, s obzirom na to da „sa ljudima pak koji o toj stvari ne znadu ništa istinitoga, ništa osim pukog nagađanja, Mažuraniću nije moguće voditi nikakve polemike. Te je takvim načinom njegovo ćutanje sasama opravdano“, nedvosmisleno zaključuje Dragović. ¹³

Dragović se ne zadovoljava samo načelnim konstatacijama. On dosta razučeno pravi za ono vrijeme sugestivnu književnu analizu i na osnovu toga donosi svoj ubjedljivi stav. Npr. Njegoš je realniji, u mjesnom je koloritu, „vještak realist“, kako kaže Dragović. Vjeran je narodnom duhu, istoriji i predanju, i „ne ide u preveliku maštovitost“, eksplicitan je taj istoričar kulture, zaslužni crnogorski bibliograf, i teolog po obrazovanju. I stih mu je „bliži narodnoj poeziji“ – pišući o Crnogorcima u Gorskom vijencu i *Šćepanu Malom*... Mažuranićev stih je bliži klasicima, maštovitost je njegova jača strana, kompoziciono je ubjedljiviji, a tek tvoračke razlike između Njegoševih popova, popa Mića i igumana Stefana – u odnosu na Mažuranićevog ispovjednika Dimitrija – ogromna je, uspješno dalje elaborira Dragović. ¹⁴ Na drugoj strani, baveći se i sličnostima Njegoševa i Mažuranićeva stila, Dragović rezimira da „sve te sličnosti opet nam ne mogu dati povoda da tvrdimo da je Mažuranić napisao svoju pjesmu po pjesmi Vladičinoj, ili da je imitirao Vladiku“!

¹² – Isto, str. 35.

¹³ – Isto, str. 37.

¹⁴ – Isto.

Vjerovatno da Ljubomir Nenadović, avanturistički duh i zaljubljenik u Njegoša i Crnu Goru, nije zlonamjerno plasirao tu navodnu dilemu. S obzirom na to da je Njegoš ostavio i dosta epskih sadržaja, po ugledu na narodnu pjesmu, dodatno motivisan uspjehom njegovih osvjetnika sa Mljetička* – logično je bilo očekivati da je neki klasično epski, i deseterački sadržaj bio posvetio tome događaju. Budući da je znao za Mažuranićev spjev (što se za Nenadovića ne bi moglo reći) – jer je (penjući se sa Nenadovićem uz Vezuv, 1851. godine) Njegoš lagano pjevušio Mažuranićeve stihove: „Vidi mu se mrijet mu se neće / Al jest nešto što ga naprijed kreće“, i „Oro gnjezdo vrh timora vije / Jer mu mjesta u ravnici nije“, za Lj. Nenadovića to će kasnije

*) Mnogi autori “kombinuju”: čija je osveta!? Vladičina, crnogorska, Novičina, južnoslovenska... Iako je Novica Cerović (1805-1895) ostao kao sedmogodišnje siročće (poslije ubistva “na vjeru” oca mu, popa Milutina, u Pljevljima), ipak je on dugo jeo “leba” na Čengićevu Lipniku. Uz to, bio je mnogo mudar da bi se olako – bez jačeg uporišta, i sigurnije utemeljenog stava o osveti, i naslućivane vizije o svojoj budućnosti – prihvatio takve avanture. Dijelom, to indirektno potvrđuju i njegove (uvijek) promišljene riječi, koje se mogu prihvatiti kao osnov za njegovo životno načelo: “Da nas je bilo više mudraka, nego junaka – i na Kosovu bi bolje prošli”. Uostalom, Smail-aga je početkom oktobra 1840. godine vješto isprovociran, domamljen i ubijen na Mljetičku. Cerović je, istina, i prije toga bio knez drobnjački, ali se ubrzo poslije realizacije toga “dogovora s Njegošem, ubistva Smail-age, desilo njegovo enormno brzo napredovanje i sticanje harizme jednog od prvih crnogorskih uglednika: 1841. biva izabran za vojvodu, iste godine dobija zvanje crnogorskog senatora, i te iste godine seli se na Cetinje! Nesporno je da je Novica Cerović bio rijetko promišljen, razborit i mudar. I nije ga Njegoš slučajno, svakako i iz milošte, nazivao i “banom Nokom”. Pa to poneko i bukvalno preuzima, i “romantizira”, kako je N. Cerović jedini crnogorski ban (u Crnoj Gori, odnosno Zetskoj banovini, jedino su banovali namjesnici Karadorđevića, u Kraljevini SHS).

biti logična i „ubjedljiva“ činjenica o stvarnom Njegoševom autorstvu epa o Čengiću – dok je čitajući Mažuranićev spjev, razmišljao o Njegoševoj „odnešenoj“ pjesmi. Svi oni koji su se na taj način poigrali sa Mažuranićevim imenom, gubili su svoje... Uostalom, u „spornom“ periodu Mažuranić sa Crnom Gorom nije imao nikakvih neposrednih kontakata, niti odgovarajućih personalnih komunikacija. A što se Njegoša tiče, i njegove „pozajmljene“, pa onda (trajno, navodno) „odnešene“ pjesme o Čengiću, moglo se kasnije vjerodostojnije zaključivati – bez zadnje namjere prema bilo kome. Prvo, recimo, da ne bi ostala nedoumica i „prekor“ od Crnogoraca – kako to da Vladika pjesnik – pjesmom i viteški ne proslavi osvetnike brata mu Joka i ostalih Petrovića, čini se logičnim da je Njegoš mogao imati neki svoj posebno motivisan i snažan emotivni odnos, pa i pjesnički rad na temu. Drugo, bilo bi rizično – iz političkih razloga, vezanih za najšire okruženje (negativno reagovanje velikih sila i turska vojnička odmazda) da Vladika i crnogorski gospodar bjelodano i sa očekivanom narodnom, uobičajenom deseteračkom istoričnošću, pjeva o tom događaju – i da ga javno i trajno objelodani. Njegoševa mudrost je nadvladala emocije; jer iako znajući za crnogorsku suštinu – što nije „stavljeno u pjesmu“ kao da se ni dogodilo nije, Njegoš se mogućom verzijom priče (do nas doprle zahvaljujući Nenadovićim zabilješkama) oslobodio „obaveze“ da stvori odgovarajući pjesnički sadržaj (o tome za Vladiku, Petroviće, pa samim tim i za Crnu Goru značajnom događaju). Imao je, dakle, pjesmu: bio je stvorio, pa je „pozajmio“ (kome!?, i neprepisanu!?), da bi je potom lako prežalio; bez riječi bližeg komentara ili konkretnog prijekora. I, eventualno, treće: poslije pojave briljantnog Mažuranićevog djela – ne bi bilo mudro da je prvi crnogorski uglednik i već veliki pjesnik o istom događaju ostavio manje uspješno umjetničko ostvarenje, tj. sličnu književnu fabulu u sjenci briljantne Mažuranićeve umjetničke obrade. Na južnoslovenskim prostori-

ma pamte se mnoge „energije zablude“. Ova – o spornom autorstvu Čengića (čini se), nastala je iz klice pravoslavne ostrašćenosti, uzgajane iz egocentrične potrebe. – Osveta je naša...

Pišući 1931. godine o razlikama između *Gorskog vijenca* i Mažuranićevog spjeva – kad je, prije svega, u pitanju hrišćanski obred „pričešća“, *Savić Marković Štedimlija* ističe: „Ipak, i pored srodnosti ova dva spjeva, srodnosti po etičkim i moralnim normama, po pjesničkim kvalitetima i po snazi izraza ljudske borbe za slobodu, radi čega je – iako neosnovano – mogla postojati sumnja da je Njegoš autor oba djela, *pričešće* je različito shvaćeno i u naročite svrhe unešeno u oba djela“.¹⁵ Štedimlija ističe da je pravoslavni Vladika „u primjeni ovog obreda bio daleko od svakog dogmatskog shvatanja te u hrišćanstvu značajne tajne“, dok je svjetovnjak Mažuranić pričešće „primijenio gotovo kao pravi hrišćanin“. Njegoša shvata „više individualistom, a manje hrišćaninom“ jer, između ostalog, Vladika ne priznaje kajanje kao oslobađanje od grijeha – što je u suprotnosti s crkvenom dogmom! Dok je za Mažuranića crkva „divno podnebesje“, koja mu kajanjem otvara put za potpunu katarzu, i osvetnike potom moti više i obavezuje na ispravljanje nepravde.¹⁶ Njegoševim junacima slabost i greška jedino može biti u ratničkom i viteškom neuspjehu, i to ih jedino može obezvrijediti. Oni su, inače, „božji ugodnici“ – samim tim što hoće „tirjanstvu stati nogom za vrat“, stupajući „kroz divljačke tmuše azijske“. Junački, znači osvetnički i humani uspjeh ih oslobađa čak i pred Bogom! Osveta i otpor zločinu ropstva i tiranije je, dakle, sam po sebi – izraz hrišćanske dužnosti. – Njegoš je vođa gorštaka, hajduk što goni hajduke. Mažuranić je evropejac, sa više kulturnih tradicija, zaključuje Štedimlija raspravu o „neslaganjima“, odnosno nekim suštinskim razlikama između Njegoša i Mažuranića.

¹⁵ Savić Marković Štedimlija: *Neslaganje Njegoša i Mažuranića*. Novi Sad, Letopis Matice srpske, 1931, 329, 1-2, str. 86-93.

¹⁶ – Isto, str. 86.

U svom drugom obraćanju stručnoj javnosti, u podgoričkom almanahu *Srž*, u tekstu *Mažuranićeva Crna Gora*¹⁷, Štedimlija se posebno bavio propovijedanjem vjere – kao snažnim moralnim nadahnućem. A to nadahnuće dovodi do pomirenja dva suprotna pojma: „slobode tražene u junaštvu, i religije izražene u čojstvu“, smatra Marković-Štedimlija.¹⁸ Pričešćeni osvjetnici su „Bogom darivani“, jer je kod Mažuranića Bog vrhovni jemac etičkog principa*, a četa je grupa sposobnih ljudi organizovanih i predodređenih da to ostvari.

Savo Vukmanović se odgovorno, i u nekoliko navrata dosta iscrpno bavio Mažuranićem, a takođe je više puta priredio za štampu *Smrt Smail-age Čengića*.¹⁹ Dosta detaljno, klasično informativno piše o Mažuraniću kao „našem velikom epskom pjesniku“. U zanimljivom i informativnom krokiju, daje sadržajan i sugestivan portret pisca: Mažuranić je bio „vrlo obrazovan, široke kulture, snažnog duha. Odlično je poznavao pravne nauke i matematiku, izučavao je književnost i rado se bavio filozofijom i astronomijom. Od jezika, pored slovenskih, znao je latinski, italijanski, francuski, engleski, njemački i mađarski. Po prirodi je bio tih, povučen, ćutljiv – mislilac. U politici se isticao istinskim patriotizmom i demokratskim osjećanjima, i nastojanjem da kulturno i politički uzdigne svoju zemlju“.²⁰ Poslije

¹⁷ Savić Marković Štedimlija: *Mažuranićeva Crna Gora*. Podgorica, *Srž*, almanah, 1929.

¹⁸ – Isto, str. 66.

*) Svojevremeno sam se naslušao staraca iz Katunske nahije, zadnjih predstavnika vremena stare, klasične Crne Gore, koji bi se - kad je trebalo „bez ostatka“ da se odrede prema nekom problemu, da daju „tvrdu vjeru“, i da se zakletvom obavežu - energično poispravili i gotovo u zanosu rekli: „Jemca ti Boga zadajem!“

¹⁹ Već je napomenuto da je S. Vukmanović bio priređivač tri (cetinjska) izdanja *Mažuranićeva spjeva*.

²⁰ Savo Vukmanović; *Smrt Smail-age Čengića* (Predgovor, sa obradom stilskih figura).

toga, slijedi dosta detalja o porodici, braći, Mažuranićevom ranijem stvaralaštvu – a naročito o Čengiću: baveći se predanjima, usputnim zapisima, izvjesnijim historijskim faktima, mjerodavnošću pojedinih postavki. I onda o kapitalnom djelu i njegovom autoru – u osam posebnih odjeljaka: Biografija, Književni rad, Smrt Smail-age Čengića, Kompozicija spjeva, Lica u spjevu i njihov karakter, Ilirizam u spjevu, Mažuranićev stil i jezik, i Stilske figure u spjevu.

Risto Kovijanić je još 1922. godine pisao o liku kaluđera Dimitrija u Mažuranićevu spjevu,²¹ da bi se tome „starcu dobrom“ u Mažuranićevom djelu ponovo, i više analitički vratio mnogo godina kasnije.²² Takođe, posebno se bavio „Njegošem u Mažuranićevu spjevu“.²³ S razlogom, kako je primijetio Kovijanić (ali i prije njega slično: Savo Vukmanović, Dragutin Prohaska, Božidar Kovačević i drugi) – Mažuranić je u Čengiću samo na dva mjesta „bilježio“, odnosno apostrofirao Njegoša, i to vrlo diskretno. U prvom slučaju, kad Novica moli „cetinjskog strážara“: „pusti mene tvome gospodaru / gospodaru i mome i tvome“ (da bi na isto mjesto ponovo došao: vratio se, znači, sa trofejima, glavom i oružjem, dakle, „u stanak pustinjakov“), i u drugom, govoreći o moračkom kaluđeru Dimitriju – „Vr’jedan sluga vredn’jeg gospodara“. To, u ovom slučaju, podrazumijeva da je Njegoša kao „vredn’jeg gospodara“ izdigao iznad toga tzv. vječnog lika kaluđera Dimitrija, ali ga ni u jednom slučaju direktno ne uvodi u radnju spjeva. Jasno je – iz vrlo racionalnih pobuda: da Njegoša i Crnu Goru ne bi kompromitovao, odnosno učinio ih direktno odgovornim pred snažnim međunarodnim

²¹ Risto Kovijanić; *Kaluđer u Mažuranića Čengiću*. Beograd, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, 1922.

²² R. Kovijanić; *Književna proučavanja: Njegoš-Mažuranić, narodni pesnik*. Novi Sad, 1986.

²³ R. Kovijanić; *Starac dobri Mažuranićeva speva*. Novi Sad, *Zbornik Matice srpske za jezik i književnost*, XII/2, 1964.

političkim faktorima, što bi (između ostalog) za posljedicu moglo imati opasnu tursku vojnu odmazdu. Odnosno, Njegoša u ovom Mažuranićevom djelu direktno nema, iako je očigledno da je on glavni inicijator, i organizator osnovne radnje spjeva.

Svetozar Piletić se bavi Mažuranićevim epom kao klasičnom duhovnom riznicom, i „himnom narodu i njegovoj borbi“ – za život dostojan čovjeka. Ukratko, cijeni da je *Čengiće*... „djelo epske naracije, i najsuptilnije lirike“... Piletić je i priređivač jednog crnogorskog izdanja Mažuranićeva spjeva.²⁴

U svojim dvijema naučnim studijama, prof. Sarajevskog univerziteta *Božidar Pejović* (1974), u sklopu ciklusa o književnostima srpskog i hrvatskog romantizma – govoreći o „hrvatskoj romantičnoj sintezi“ – posebno se bavi izučavanjem Ivana Mažuranića kao „pjesnika idile i ljudske patnje“, a u drugom dijelu o pjesmi – „kao dionom znaku Smail-aginog bića“.²⁵

Gundulić je bio sudbonosan za Mažuranića, eksplicitan je Pejović. To podrazumijeva njihovu samobitnost, sraslu u jedinstvenom korijenu, etničkom i pjesničkom. Proučavajući, odnosno dopunjavajući Gundulićeva *Osmana*, Mažuranić se do tančina upoznao s baroknim Gundulićem, posebno se nadahnjujući njegovim jezičkim i leksičkim blagom. Njegovo uglavnom klasicističko obrazovanje uslovalo je da je „počeo pjevati pod snažnim uticajem dubrovačke poezije u maniru aristokratizovanom – vergilijevsko-horacijevskom, da bi se povremeno priklanjao duhu naše junačke i kačićevske narodne pjesme“.²⁶ Pod uticajem Ilirskog pokreta kod Mažuranića se sve snažnije poima romantičarsko ošecanje života, koje je kulminiralo u *Čengiću*, kao izuzetno nadahnuće i velika pjesnička vertikala. Kao „sinteza vjekovnog iskustva pjesničkog govora“, antičke, klasične

²⁴ Svetozar Piletić; *Smrt Smail-age Čengića*. Titograd, “Grafički zavod”, 1958.

²⁵ Božidar Pejović; *Cjeline i detalji*

²⁶ – Isto, str. 53.

dubrovačke i narodne književnosti.²⁷ U srži klasicista, Mažuranić je „bio pjesnik empirijske mašte, ali tvoračke empirijske mašte“ u epsko-lirskom *Čengiću* (kako kaže Pejović), potencirajući svu dramatičnost, ljepotu, a istovremeno stravičnu, iskonsku grčevitost ljudske borbe za „višnju pravdu“, za ljudsko dostojanstvo i osnovnu humanost života u slobodi.

U *Čengiću* je jezik „taman od dubine“, jer je Mažuranić bio protiv pučkog jezika – kao pjesničkog jezika u umjetničkoj poeziji. Nije prihvatao ni jezik Karadžićevih narodnih pjesama kao standardni književni jezik, „već je zagovarao pjesnički jezik koji bi imao pjesničku dubinu ostvarenog književno-jezičkog iskustva u književnoj baštini“²⁸, što ga je činilo drugačijim od ostalih hrvatskih, srpskih, crnogorskih i drugih romantičara. Iako tumači „pjesnika patnje i pjesnika slobode“, Pejović je posebno posvetio pažnju njegovim umjetničkim „čarolijama“, odnosno specifičnoj ljepoti Mažuranićeve umjetnosti – nastaloj u „preobrtanju ritma“, „preobražavanju slike“ isl.

Pejović zatim nastavlja o značaju pjesme, narodne pjesme, za vitešku gradaciju i pamćenje: koja je, kao takva, „dioni znak (i zločestog) Smail-aginog bića“. Dalje – o značaju kolektiva, i kolektivnom junaku – o četi, kao inkarnaciji dobra, koja kao jedinstveni lik ide da uništi zlo, i to (čak!) po kanonima božjeg suda.²⁹ U kolektivu je snaga; van kolektiva i najmoćniji pojedinac – antejski propada; ili, kako je rekao Marko Miljanov „Sam je čovjek žalosno stvorenje“!

U sljedećoj studiji (*Topološki kontekst Mažuranićevog spjeva*), B. Pejović se, između ostalog, bavi „receptijskim stavom“ o demonizovanom zločincu i nečovještvu koje poništava hrabrost, na jednoj strani, i prikazu raje na drugoj strani – u odnosu na karakter i značaj crnogorske borbe za slobodu. Pitanju pot-

²⁷ – Isto, str. 57.

²⁸ – Isto, str. 68.

²⁹ – Isto, str. 74.

lačene i unižene raje, i njenih gospodara, Mažuranić je posvetio najveći i najbolji dio spjeva.³⁰ „Mažuranić je nosilac suštine naše varijante romantičarskog satanizma, koje stvara likove monstruma, na temelju opozicije slobode – ropstva“, smatra Pejović. Isto kao što se na istim temeljima stvaraju i likovi „mučenika“ i „svetaca“, boraca za slobodu.³¹

Milija Stanić je bio priređivač tri izdanja *Smrti Smail-age Čengića*. Samim tim što je bio posebno motivisan za pisanje predgovornih tekstova pomenutim knjigama, Stanić znalački i osobeno zapaža i obrazlaže neke hipoteze: o jedinstvenoj vezi čovjeka i prirode, o slikovitosti kao najistaknutijoj činjenici djela, o bogatstvu „svih pjesničkih figura“, a posebno o kompozicionom skladu – i umjetničkoj kao organskoj cjelini djela. „Sve je uslovljeno jedno drugim, i sve proizilazi jedno iz drugoga: Smail-agino nasilje (*Agovanje*), dovodi do Novičinog puta na Cetinje, a kao posljedica toga je došlo do formiranja čete (*Četa*). Smail-agino krvavo, tirjansko kupljenje harača, krvavog namešta – po muškoj glavi, ili „od ognja“, tj. od svakog posebnog doma* (*Harač*) – samo je činilac više da četa izvrši svoj zadatak, dok je kob (*Kob*) simbol uništenja sile, prirodna posljedica poraza na Gatačkom polju, odnosno na Mljetičku.“³²

Stanić posebno ističe još jednu umjetničku posebnost i ljepotu djela – ritmičku kombinaciju stihova. Jer Mažuranić se nije služio samo stihom jednog metričkog tipa, već je kombinovao deseterac i osmerac: deseterac po uzoru na narodnu poeziju, i osmerac pod uticajem Gundulića. Tako se, „otklanjanjem mono-

³⁰ – Isto, str. 84.

³¹ – Isto, str. 108.

*) U crnogorskom jeziku se govorilo npr.: u tom seli ima..., ili – bilo je – toliko i toliko „đimova“, što bi se reklo ognjišta (koja dime), odnosno aktivnih domova (domanćistava).

³² Milija Stanić; *Smrt Smail-age Čengića*. Titograd, Republički zavod za unapređivanje školstva, 1990.

tonije i uvođenjem raznovrsnih stihova, postiže jači utisak i, tako reći, prijatna – ugodna muzika poezije“, naglašava Stanić.

Miloš Vukićević je u članku *Koncepcija Smail-agine ličnosti u Mažuranićevom spjevu*³³ analizirao sujetnu, grubu, svirepu... Smail-aginu ličnost. Riječ je o samovoljnom silniku – zavisniku, koji svjesno ne daje sebi pravac i cilj, jer je njegova volja pod jakim spoljnim uticajem i nadzorom.³⁴ Sijanjem straha, gatački, pivski i drobnjački kapetan stiče slavu; što više zadaje strah tradicionalno mučenoj i stalnim porazima sve više obezvrijeđenoj rajetinskoj slabotini, „krstu lipovome“* – sve mu je veća žudnja za pjesmom, za slavom, za junaštvom. Smail-aga jest junak – ali kakav!? Razmetljiv, drzak, slijep u smjelosti, „divalj“ u junaštvu! „Ukidanjem ljudskosti ne ostvaruje se ni jedan moralni kvalitet“, jasan je zaključak Vukićevića. Po njemu, Smail-agino junaštvo u Mažuranićevu spjevu ima „ironično-parodični“ odnos: „Smail-aga izvodi brđane – da se uplaše, kažnjava ih zbog straha a prikriva sopstveni; izvodi turnirske egzibicije – ranjava svog vojnika; zahtijeva pjesmu – dobija rugalicu; sprema se za boj – gine banalno“.³⁵

U prilogu *Mažuranićev spjev i narodna etika*³⁶ Novak Kilibarda obrazlaže Mažuranićevu pjesničku sintezu negativne ocjene turske politike – kao sukob dva ideološko-vjerska sistema, u kojemu je tursko ropstvo – izazov za pravednu borbu.³⁷

³³ Miloš Vukićević; *Koncepcija Smail-agine ličnosti u Mažuranićevu spjevu*. Novi Sad, Letopis Matice srpske, 148; 410, 1 (jul-avgust) 1972.

³⁴ – Isto, 147.

*) Obračanje hrišćanskoj raji kao “krstu lipovome” znači izrugivanje, jer je poznato koliko je lipa mekano, i za izradu trajnijih i vrjednijih stvari – nevalitetni drvo.

³⁵ – Isto, 153.

³⁶ Novak Kilibarda; *Mažuranićev spjev i narodna epika*. Beograd, *Književne novine*, XXX/1977 (1.VI), 563.

³⁷ – Isto, str. 3.

Navodeći mišljenje Vuka Karadžića, koji je o Mažuranićevu spjevu rekao da niko „na svijetu ne bi bio kadar ljepšega što napisati“, prof. Kilibarda ističe u tom duhu fundamentalno značajno „duboko poznavanje narodnog shvatanja hrišćanstva i ideologije narodne pjesme“ od strane Ivana Mažuranića, po čemu su on i Njegoš „isti“ – ali se različito „naslanjaju“ na etičko-religijski postament narodne epike! Da su to uočili (kako je to primijetio još i Vuk Karadžić), ne bi došlo do onako „mučne polemike“ oko autorstva Mažuranićeva spjeva, smatra Kilibarda.

Tematski slično, ali još eksplicitnije, Kilibarda se bavi „odnosom Ivana Mažuranića prema narodnim pjesmama o Kosovskom boju“,³⁸ kojim povodom ističe da od *Razgovora ugodnog naroda slovinskog* Andrije Kačića Miošića, do narodnih pjesama o Kosovskom boju – seže slobodarska vertikalna o „osmišljenosti borbe protiv islama“. To svakako znači da je uticaj ideja kosovskog ciklusa vidan na *Čengića*, ali je stil Mažuranićeva spjeva ostao autonoman. Kako bi rekao prof. Kilibarda: „U spjev *Smrt Smail-age Čengića* situirani su kvaliteti narodne deseteračke poezije bez folklornog mizanscena“. Drugim riječima, Mažuranić je deseteračku narodnu poeziju više upoznao posrednim putem, počev od Kačića-Miošića...

N. Kilibarda plasira tezu da su I. Mažuraniću, kao velikom pjesniku istorijske tematike, pjesme Kosovskog boja poslužile kao „duhovna armatura“ za *Čengića*. Uostalom, i genetski kod uskočki nije mogao da iznevjeri takva Mažuranićeva ošecanja: „Porodično osjećanje časti što se može nazvati potomkom hrišćanskih vitezova uskoka usmjerilo ga je da u deseteračkoj povjesnici poštuje istoričnost i hrišćansko-boračku prominenatnost“, kaže Kilibarda.³⁹ Međutim, autor te studije želi da istakne klasičnu vitešku tradiciju Mažuranićevih uskoka, ali odmah

³⁸ Objavljeno u *Zborniku radova sa naučnog sastanka slavista u Vukove dane*. Beograd..., sv. 2/1977.

³⁹ – Isto, 232.

potom nijansira u odnosu na vitezove kosovske fabule: u Karadžićevim pjesmama o Kosovskom boju „istorijska lica i događaji više su pomjereni na metafizičku ravan“, dok Mažuranić u oblikovanju umjetničke stvarnosti, svojim stvaralačkim nadahnućem više je racionalan – u traženju „suštinske dokumentarne strukture svoga djela“. ⁴⁰ Dakle, koliko god je „Mažuranić ljubio narodne pjesme“ – nije ih cijenio da bi ih koristio šablonski i imitatorski, ili prizivao kao tzv. obaveznu lektiru. Prema tome, posebno cijeneći specifičnost pjesama o Kosovskom boju – ne može se govoriti o direktnom uticaju narodne epike na Mažuranića, nego se može govoriti o „prisustvu etičko-religijskog duha tematske strukture srpskohrvatske junačke pjesme iz koje je izrasla tematska struktura spjeva *Smrt Smail-age Čengića*“. ⁴¹

U proučavanju ove teme posebno mi se nametnuo i rad *Milorada Nikčevića: Bajronski elementi – dioni znak strukture Smail-age Čengića i Ivana Mažuranića; romantični kontekst pitanja: da li je Smail-aga bajronski tip čoveka*. ⁴²

Komparativno sagledavajući i ponirući u „umjetnički svijet i život trajanja“ Mažuranićeva spjeva, M. Nikčević se na ovom primjeru dotiče suštine značenja i kvaliteta klasičnog djela – potencirajući njegovu složenu misaonost, i sveobuhvatnost u njegovim umjetničkim vizijama i porukama. Ili, kako je ostalo zapisano kod Tomasa St. Eliota: „Samo se pogledom unazad i unatrag, i u istorijskoj perspektivi može saznati da li je neko djelo klasično“. Ako je Mažuranić „i nesvjesno mogao apsorbovati iz evropske romantike i iz Bajronova bogatog sadržajno-slojevitog djela i života“ nešto od strukture, teme, ideje, motiva,

⁴⁰ – Isto, 235.

⁴¹ – Isto, 239.

⁴² Milorad Nikečević; *Bajronski elementi – dioni znak strukture Smail-age Čengića i Ivana Mažuranića; romantičarski kontekst pitanja: da li je Smail-aga bajronski tip čoveka?* Št. u Zborniku radova *Bajron i bajronizam u jugoslovenskim književnostima*. Beograd, Zagreb, 1991.

misli, reminiscencija, karakterizacije likova, stilskih obrta i slično – „pokazao je svoju samostalnost što nije podlegao uticaju engleskog pisca, nego sačuvao prevagu intelekta nad osjećajnošću“, smatra M. Nikčević. Odnosno, umio je da istorijsku problematiku svog epa produbi do univerzalnih, svevremenih i opštečovječanskih vizija i pitanja.⁴³

M. Nikčević se bavi i fenomenom Čengićeve junaštva – izvođeci njegovu hrabrost na poprište humanosti..., zaključujući da je „demoniski duh Smail-age nesumnjivo najistaknutija romantičarska crta Mažuranićeva spjeva“.⁴⁴ S druge strane, iako se radi o umjetničkoj transpoziciji, i situaciji đe su istorijska i umjetnička istina daleko od podudarnosti (u korist, naravno, umjetničke vizije), ipak je čest slučaj da su se tumači ovog djela trudili da ostrašćeno prenaglašavaju već naglašeno: „Dobar junak, da je čovjek taki“, pa ne ostane ništa ni od čovjeka, ni od junaka... Očigledno, ni u nauci se ne može bez isključivosti!

S obzirom na to da je programom ovog međunarodnog naučnog projekta (*Dani Ivana Mažuranića u Crnoj Gori 2009.*), predviđen poseban referat *Mažuranić i Njegoš o Crnoj Gori i Crnogorcima u interpretaciji Vojislava Nikčevića*, ošjećam obavezu da, u interesu potpunije informacije u odnosu na naslov ovog rada, istaknem značaj naučno-istraživačkog pregnuća ovog nedavno preminulog autora, u odnosu na kvalitet njegovih radova na relaciji: Mažuranić – Njegoš – Crna Gora, odnosno da navedem njegove radove na tu temu.⁴⁵

⁴³ – Isto, 155.

⁴⁴ – Isto, 160.

⁴⁵ Vojislav Nikčević je u više navrata objavljivao na temu Mažuranić – Njegoš – Crna Gora. Poznata su mi još četiri njegova rada na tu temu:

Mažuranić o Crnoj Gori i Crnogorcima. Titograd/Podgorica, *Pobjeda*, god. 42, br. 7526 (15. XI 1986), str. 12.

Jezikoslovni pogledi Ivana Mažuranića, *Forum*, god. 25, knj. 51; br. 1-2 (1986), str. 114-144.

Interesovanje stručne i naučne javnosti iz Crne Gore za slojevitost i strukturu Mažuranićeva spjeva o Smail-agi bilo je respektabilno, o čemu (dijelom) svjedoče i tekstovi lingviste *Branislava Ostojića: Prezent u funkciji potencijala u jeziku, Gorskog vijenca* i *spjevu Smrt Smail-age Čengića*,⁴⁶ i *O jednoj nekategorijskoj funkciji aorista i futura u jeziku, Gorskog vijenca* i *spjevu Smrt Smail-age Čengića*.⁴⁷

Koliko se Ivan Mažuranić, sa svojim odista senzacionalnim književnim događajem *Smrt Smail-age Čengića*, snažno i trajno dojmio crnogorskoj kulturnoj javnosti, govori i činjenica da su često – iz pera uglednih crnogorskih kulturnih i naučnih stvaralaca, npr.: *Jovana Vulovića*⁴⁸, *Radivoja Šukovića*⁴⁹, *Pera Šoća*⁵⁰, *Boža Milačića*⁵¹, i drugih – uz godišnjicu rođenja ili smrti velikog pjesnika, ili jubilarnu obljetnicu njegova djela, objavljavani nadahnuti i sadržajni prilozi na stranicama crnogorskih i jugoslovenskih periodičnih naslova. No, i pored toga, Crna Gora

Mažuranić i Crna Gora. Titograd, *Monitor*, god. I, br. 8 (1990), str. 44-45.

Mažuranić i Njegoš o Crnoj Gori i Crnogorcima. Kulturološki pristup. Št. u zborniku *Kroatističke studije*. Cetinje/Zagreb/Osijek, 2002.

⁴⁶ Branislav Ostojić, št. u Zborniku radova Filozofskog fakulteta (Nikšić), br. 1/1977, str. 113-119.

⁴⁷ Branislav Ostojić, št. u istom naslovu, br. 2-3-4/1978-80, str. 145-150.

⁴⁸ Jovan Vulović; *Ivan Mažuranić – povodom 60-godišnjice smrti*. Kragujevac, *Naša stvarnost*, god. II, sv. 2, avgust 1950.

⁴⁹ Radivoje Šuković; *Mažuranićev spjev o Crnoj Gori* (povodom 60-godišnjice smrti I. Mažuranića). Cetinje, *Pobjeda*, god. VII/1950, br. 240, str. 5.

⁵⁰ Pero Šoć; *Proslava Ivana Mažuranića i njegov glavni spjev* (uz 150-godišnjicu rođenja I. Mažuranića). Beograd, *Penzionerski glasnik*, XIX/1965, 4.

⁵¹ Božo Milačić; *Sretno pero, tajna i neuništiva poetska poruka* (uz 150-godišnjicu rođenja I. Mažuranića). Zagreb, *Vjesnik*, XXV/1964, 6375 (15. XI).

ostaje „dužna“ Ivanu Mažuraniću! Prije svega, crnogorska kulturna javnost treba da ima moralnu i stručnu obavezu da makar u maniru kritičke bibliografije publikuje cjelovitu informaciju o svim autorima i njihovoj argumentaciji, koji su dovodili u sumnju mažuranićevo autorstvo toga djela, koje je – koliko ukras hrvatske književnosti, takođe i jedinstvena riznica crnogorske duhovnosti i kulture! Ako je bibliografija provjereni metod orijentacije u svijetu mnoštva informacija, odnosno društvena institucija koja ima funkciju očuvanja i prenošenja vrijednosti, onda kritičkom bibliografijom – sa odgovarajućim sažetkom i kritičkim destilatom, imamo efikasnu mogućnost, i dužnost, da objektivnom i stručnom informacijom branimo kvalitet.